

ЗАСОБИ ОРІЄНТАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІТАРНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються питання підготовки майбутнього вчителя до застосування індивідуалізації та диференціації в навчанні учнів як ефективного засобу орієнтації навчального процесу на розвиток особистості у контексті гуманітарно-орієнтованої освіти.

Ключові слова: майбутній учитель, професійна підготовка, індивідуалізація, диференціація, гуманітарно-орієнтована освіта

В статье рассматриваются вопросы подготовки будущего учителя к применению индивидуализации и дифференциации в обучении учащихся как эффективного средства ориентации учебного процесса на развитие личности в контексте гуманитарно-ориентированного образования.

Ключевые слова: будущий учитель, профессиональная подготовка, индивидуализация, дифференциация, гуманитарно-ориентированное образование

The article deals with the preparation of future teachers to use individualization and differentiation in student learning as an effective means of targeting the educational process of personal development in the humanities-oriented education.

Keywords: future teacher training, individualization, differentiation, humanitarian-oriented education

Актуальність. Стратегічним орієнтиром розвитку освітньої системи нашої держави є гуманітаризація, що обумовлює пріоритетність наукового пошуку у сфері оптимізації професійної освіти вчителів гуманітарних спеціальностей. У Національній доктрині розвитку освіти України, передбачено оновлення цілей, змісту, методів навчання гуманітарних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах держави. У реформуванні шкільної гуманітарної освіти діють три тенденції, що визначають її розвиток: зміна освітніх парадигм, зміна досвіду учнів, перехід до гуманітарно-орієнтованої освіти. [1, с. 20–34]. З огляду на це підвищуються вимоги до професійної підготовки вчителя, здатного забезпечити особистісно орієнтований навчально-виховний процес загальноосвітньої школи..

Особливо гостро за цих умов постає проблема підготовки вчителів-гуманітаріїв до здійснення індивідуального та диференційованого підходів у навчанні учнів загальноосвітніх навчальних закладів як ефективного засобу орієнтації навчального процесу на розвиток особистості.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій учених показав, що проблема оновлення змісту професійної підготовки вчителів, зокрема професійно-педагогічної, розглядалася в дослідженнях О.О. Абдулліної, І.А. Зязюна, Н.В. Кузьміної, Н.Г. Ничкало та інших. Проблема підготовки майбутніх учителів до впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання, індивідуалізації та диференціації навчання знайшла своє відображення в дослідженнях В. І. Загвязинського, О. М. Котикової, С. Ю. Ніколаєвої, О. Г. Ярошенко та інших. Однак широкий спектр критеріїв індивідуалізації та

диференціації, які набули останнім часом популярності в зарубіжній та вітчизняній психолого-педагогічній науковій літературі (когнітивні стилі, домінуючі здібності до певних видів навчальної діяльності (теорія множинних інтелектів), навчальні стилі учнів тощо), не отримав достатньої уваги у теоретичних та практичних доробках дослідників спрямованих на розширення змісту професійної підготовки майбутніх педагогів.

Перспективність застосування індивідуального та диференційованого підходів у контексті вимог до особистісної орієнтації, персоналізації, діалогізації та демократизації сучасної гуманітарної освіти актуалізує науковий пошук у сфері підготовки вчителів до здійснення індивідуального та диференційованого підходів в навчанні.

Оновлення та розширенні змісту професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, приведення його у відповідність до вимог сучасної вітчизняної системи освіти, актуальність та перспективність врахування сучасних тенденцій здійснення індивідуального та диференційованого підходів у навчанні та недостатня теоретична і практична розробленість проблеми підготовки вчителів до реалізації названих підходів у навчанні учнів потребує спеціального дослідження..

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути питання підготовки майбутнього вчителя до застосування індивідуалізації та диференціації в навчанні учнів як ефективного засобу орієнтації навчального процесу на розвиток особистості у контексті гуманітарно-орієнтованої освіти.

Виклад основного матеріалу. Процес становлення професіоналізму майбутніх учителів є тривалим і вимагає систематичної роботи з підвищення дидактичної компетентності. Протягом усієї своєї професійної підготовки майбутньому вчителю доводиться вчитися, удосконалювати свій методичний почерк і вирішувати освітні завдання, пов'язані з розвитком особистості учнів засобами навчального предмета.

У професіоналізмі вчителя можна виділити два компоненти: об'єктивний і суб'єктивний. До об'єктивного компоненту відносяться історичні, психологічні, педагогічні та дидактичні знання, що відображають систему орієнтирів професійної діяльності, а також володіння основними видами педагогічної діяльності, що виявляється в педагогічних здібностях як формах педагогічної активності. До основних видів педагогічної діяльності, що забезпечує ефективне управління освітнім процесом на рівні навчального предмета, відносяться гносеологічна, проектувальна, конструкторська, контрольна-оцінна, комунікативна, ціннісно-орієнтаційна і рефлексивна.

У всіх цих видах діяльності буде проявлятися суб'єктність учителя. Ми дотримуємося тієї точки зору, що ключовим завданням підготовки майбутнього вчителя є розвиток професійної поведінки як форми прояву професійної суб'єктності, що забезпечує розвиток потреби в самореалізації і саморозвитку особистості педагога в освітньому процесі. Під професійним поведінкою розуміється особистісна компонента вчителя, прояв усіх відносин з об'єктами та суб'єктами педагогічної діяльності, що відображає рівень, характер, способи розв'язання педагогічних завдань, якість використання педагогічно актуалізованих відносин, ступінь володіння методами і засобами навчання, адже

відповідальність за успішне досягнення мети і вирішення завдань гуманітарної освіти лежить перш за все на вчителеві.

Гуманна педагогічна позиція, авторизація педагогічного досвіду, рівень педагогічної культури визначають професійну психолого-педагогічну компетентність майбутнього вчителя, надають йому цілісність, власний педагогічний почерк, індивідуальний стиль (показники: професійна етика, концептуальність, індивідуальність, креативність, культурність та ін.).

З огляду на це майбутній учитель має оволодіти таким рівнем розвитку професійних якостей, щоби зміг приймати учня як суб'єкта навчання і бачити перспективи його розвитку; виявляти причини невстигання дітей і коректувати їх досягнення, приймати педагогічно обґрунтовані рішення і вирішувати стратегічні педагогічні завдання; самостійно розробляти програми освіти; працювати в інноваційному режимі; демонструвати зразки компетентної людини (особистісно-професійний рівень), організовувати навчальний процес з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. «Індивідуальний підхід створює найбільш сприятливі можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, нахилів і обдарувань кожного учня» [2, с. 332], активно впроваджуючи технології диференційованого і особистісно орієнтованого навчання. При цьому «слід відрізнати індивідуалізацію навчання, що передбачає індивідуальний підхід до учня у межах одного колективу, від диференціації навчання, коли учні групуються на підставі певних особливостей для спеціального навчання (класи вирівнювання, класи з поглибленим вивченням окремих дисциплін, розподіл навчальних програм у старших класах тощо)» [2, с. 332], Диференціація навчання – це «форма врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання на основі їх поділу на характерні типологічні групи за різними показниками (рівнем навчальних можливостей, успішністю, пізнавальним інтересом школярів, темпом навчання тощо)» [4, с. 210].

Диференціація навчання – це спосіб організації навчального процесу, який ґрунтується на врахуванні індивідуально-типологічних особливостей учнів, забезпечує ефективне засвоєння базового рівня загальноосвітньої підготовки кожним учнем та створює сприятливі умови для розкриття його здібностей, схильностей, потреб та інтересів у процесі набуття освіти.

Диференційоване навчання – це форма організації навчально-пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на проведенні диференціації суб'єктів учіння та здійснюється з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей учнівського контингенту.

Диференційований підхід ми тлумачимо як дидактичний принцип, який спрямовує на врахування індивідуально-типологічних особливостей учнів у процесі організації навчально-пізнавальної діяльності та передбачає адаптацію компонентів навчання до визначених особливостей учнів з метою створення найбільш сприятливих умов для їх особистісного розвитку в певній сфері.

Готовність учителів до здійснення диференційованого підходу в навчанні учнів розуміється як інтегральна якість особистості вчителя, яка включає оптимальну суму загальнокультурних, психолого-педагогічних, предметно-методичних знань, знань власне з проблеми диференційованого підходу, необхідну систему умінь та навичок реалізації вимог означеного підходу в процесі організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, цільові установки, мотиви,

ціннісні орієнтації, які спонукають учителя до здійснення диференційованого підходу, а також наявність якостей та здібностей педагога, важливих для ефективної реалізації означеного підходу та педагогічної рефлексії.

Майбутній учитель має усвідомити, що в технології особистісного навчання важливе значення має врахування суб'єктного досвіду життєдіяльності учня. Індивідуальність особистості проявляється в тому, що учень вибірково відноситься до пізнання світу (змісту, виду та форми його подання). Емоційно-особистісне ставлення його до об'єктів пізнання (як матеріальних, так і ідеальних) є діаметрально різним. Значно розрізняються і способи опрацювання учнями навчального матеріалу. Оскільки в основі всієї освітньої системи в даній технології є індивідуальність дитини, то її методика повинна спиратися на індивідуалізацію і диференціацію навчального процесу. Необхідно визначити таку структуру, при якій ці можливості реалізуються найбільш оптимально.

Після того, як зафіксована вибірковість пізнавальних переваг учня, він вибирає і здійснює способи навчальної роботи.

З метою виявлення здібностей дітей учитель на уроках історії може ставити перед ними проблемні завдання (як письмово, так і усно), що потребують аналізу і виявлення причинно-наслідкових зв'язків тих чи інших історичних подій і фактів.

Так, у процесі педагогічної практики в школі, постійно спостерігаючи за кожним учнем, який виконує різні види навчальної роботи, майбутній педагог накопичує матеріал про пізнавальний розвиток учня, що дозволяє визначати вибір студентом-практикантом диференційованих форм навчання. Ці форми повинні бути найрізноманітнішими, виходячи з індивідуальності і вибіркової до навчального процесу самого учня. На уроці історії це можуть бути лекції, доповіді та повідомлення, реферати, картки, заліки, робота з картою.

Технологія особистісно орієнтованого освітнього процесу передбачає спеціальне конструювання навчального діалогу, форм контролю за особистісним розвитком учня в ході оволодіння знаннями. Необхідна наявність такого дидактичного забезпечення, яке дозволить реалізувати принцип суб'єктивної освіти для кожного учня в класі.

Під час виробничої практики майбутні вчителі на уроках історії намагалися побудувати навчальний процес так, щоб:• виклад знань у підручнику було направлено вчителем і на розширення їх обсягу в учня, і на перетворення особистого досвіду кожного учня; навчальний матеріал забезпечував виявлення суб'єктного досвіду учня, включаючи досвід його попереднього навчання; в ході навчання постійно узгоджувався досвід учня з науковим змістом пред'явлених знань; активне стимулювання учня до самооцінної освітньої діяльності забезпечувало йому можливість самоосвіти, саморозвитку, самовираження в ході оволодіння знаннями; навчальний матеріал організовувався так, щоб учень мав можливість вибору при виконанні завдань; учнів стимулювали до самостійного вибору і використання найбільш значущих для них способів опрацювання навчального матеріалу; забезпечувався контроль і оцінка не тільки результату, але і тих трансформацій, які здійснює учень, засвоюючи навчальний матеріал, тобто процесу навчання.

Таким чином, майбутній учитель і ініціює суб'єктний досвід учня, і розвиває індивідуальність кожної дитини. А учень, у свою чергу, здійснює вільний вибір

елементів навчально-виховного процесу, а також реалізує процес самопізнання, самовизначення, самореалізації.

З метою обґрунтування теоретичних та методичних засад підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до здійснення диференційованого підходу в навчанні було проаналізовано сутність готовності до здійснення диференційованого підходу як її цільового компоненту.

Компонентами готовності вчителя до здійснення диференційованого підходу в навчанні є цілемотиваційний, особистісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та оцінювально-рефлексивний. Рівень готовності до здійснення диференційованого підходу було визначено за такими критеріями: стимулюючий, внутрішньо-особистісний, теоретичний, практичний та результативний критерії. До складу технології підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до здійснення диференційованого підходу в навчанні учнів загальноосвітніх навчальних закладів входять цільовий, змістовий, процесуальний та оцінно-результативний компоненти.

Висновки. Отже, розвиток освіти в Україні потребує модернізації змісту та шляхів реалізації освітньої політики держави у напрямку її гуманізації та гуманітаризації. В освітніх нормативних документах, зазначено, що одним із дієвих засобів орієнтації навчально-виховного процесу на розвиток особистості учнів є диференційований підхід у навчанні, реалізація якого передбачає сформованість певного фонду знань, умінь, навичок та особистісних рис, які дозволяють системно та послідовно здійснювати навчально-виховний процес із урахуванням індивідуально-типологічних особливостей учнів, що обумовлює посилення вимог до професійної підготовки вчителів до здійснення означеного виду діяльності.

У результаті дослідного навчання виявлено, що застосування запропонованої технології сприяє значному підвищенню рівня сформованості мотивів до реалізації індивідуального і диференційованого підходу в навчанні, зокрема, мотивів застосування названих підходів для реалізації освітніх, виховних та розвивальних цілей навчання; підвищенню рівня сформованості знань, умінь та навичок студентів, необхідних для успішного застосування індивідуалізації та диференціації в навчанні учнів у контексті гуманітарно-орієнтованої освіти; розвитку особистісних якостей, важливих для здійснення означеної діяльності.

Список використаних джерел

1. Гузеев В. В. Три парадигмы и четыре поколения в развитии образовательной технологии / В. В. Гузеев // Завуч. – 1998. – № 1. – С. 20–34.
2. Котикова О. М. Індивідуалізація навчання / О. М. Котикова // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред.. В. Г. Кремень. – К. Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Курбатова И. В. Дифференцированный подход в обучении языку специальности иностранных учащихся в моно- и полиэтнических группах / И. В. Курбатова // Журнал «Российское право в Интернете». – 2009. – № 03.
4. Ярошенко О. Г. Дифференціація навчання / О. Г. Ярошенко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

Отримано 23.07.2014 р.